

КРЕДИТ-МОДУЛЬ ТИЗИМИДА ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА НАЗОРАТ ҚИЛИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Махмонов Уктам Аширович, Тошкент ирригация ва
қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари
институти Қарши филиали “Умумтехник фанлар”
кафедраси катта ўқитувчиси

Тел.: 94 522 55 64.

e-mail: maxmanov72@mail.ru

Аннотация

Кредит-модуль тизими дунёнинг илгор мамлакатлари олий таълим тизимида кенг қўлланилаётган тизимдир. Ушбу таълим тизимининг ўзига хос хусусиятларидан бири ўқув жараёнида асосий эътибор талабаларнинг мустақил ишлашига қаратилганлигидир. Талабаларнинг мустақил ишларини ташкил этиш, ўқув-услугий таъминотини шакллантириш ва такомиллаштириб бориш, “ўқитувчи ↔ талаба” механизмни доимий ҳаракатини таъминлаш муҳим аҳамиятга эга. Ушбу мақолада кредит-модуль тизимида талабаларнинг мустақил ишларини ташкил этиш ва назоратини амалга ошириш, мавжуд муаммолар ва уларнинг ечимлари бўйича таклифлар берилган.

Калит сўзлар: кредит, “syllabus”, танлов фани, ТМИ, ЎРТМИ, ECTS

Кредит-модуль тизимида ҳар бир фан ўқитувчи томонидан ишлаб чиқиладиган 4-5-варақли фан дастурига, яъни “syllabus”га эга бўлади ва у семестр бошида талабаларга тақдим этилади. “Syllabus” ўзининг мазмунида қуйидагиларни қамраб олиши керак: фаннинг мақсадлари ва унинг ўқув дастурида тутган ўрни, касбий фаолият учун аҳамияти, талабалар ушбу фанни ўрганиш натижасида эга бўладиган билимлар ва кўникмалар, фан бўйича семестр давомида ўрганиладиган мавзулар,

фойдаланишга тавсия этилаётган адабиётлар рўйхати, баҳолаш мезонлари, талабаларнинг бажариши лозим бўлагн мустақил ишлари мавзулари ва турлари.

Агар фан танлов фани бўлса талаба учун бундай маълумотларнинг аҳамияти жуда катта. Чунки талаба фанни танлаш ёки танламаслик бўйича қарорга келиши учун у фан ҳақида батафсил маълумотларга эга бўлиши мақсадга мувофиқ. Яъни талаба фаннинг номи, фан ўқитувчилари, фан бўйича эгаллайдиган назарий билимлари ва амалий кўникмалари, фаннинг ишлаб чиқариш саноати ва халқ хўжалигидаги аҳамияти, бажарадиган мустақил иш топшириқлари ва уларнинг турлари, фанга ажратилган кредит миқдори ва кредитларни тўплаш тартиб-қоидалари ҳақида батафсил маълумотга эга бўлиши керак.

Фан дастуридан кўзланган мақсад жуда оддий – ОТМларда дарс жараёнларини шаффоф, мақсадли ва режа асосида ташкил этишга эришишдир¹.

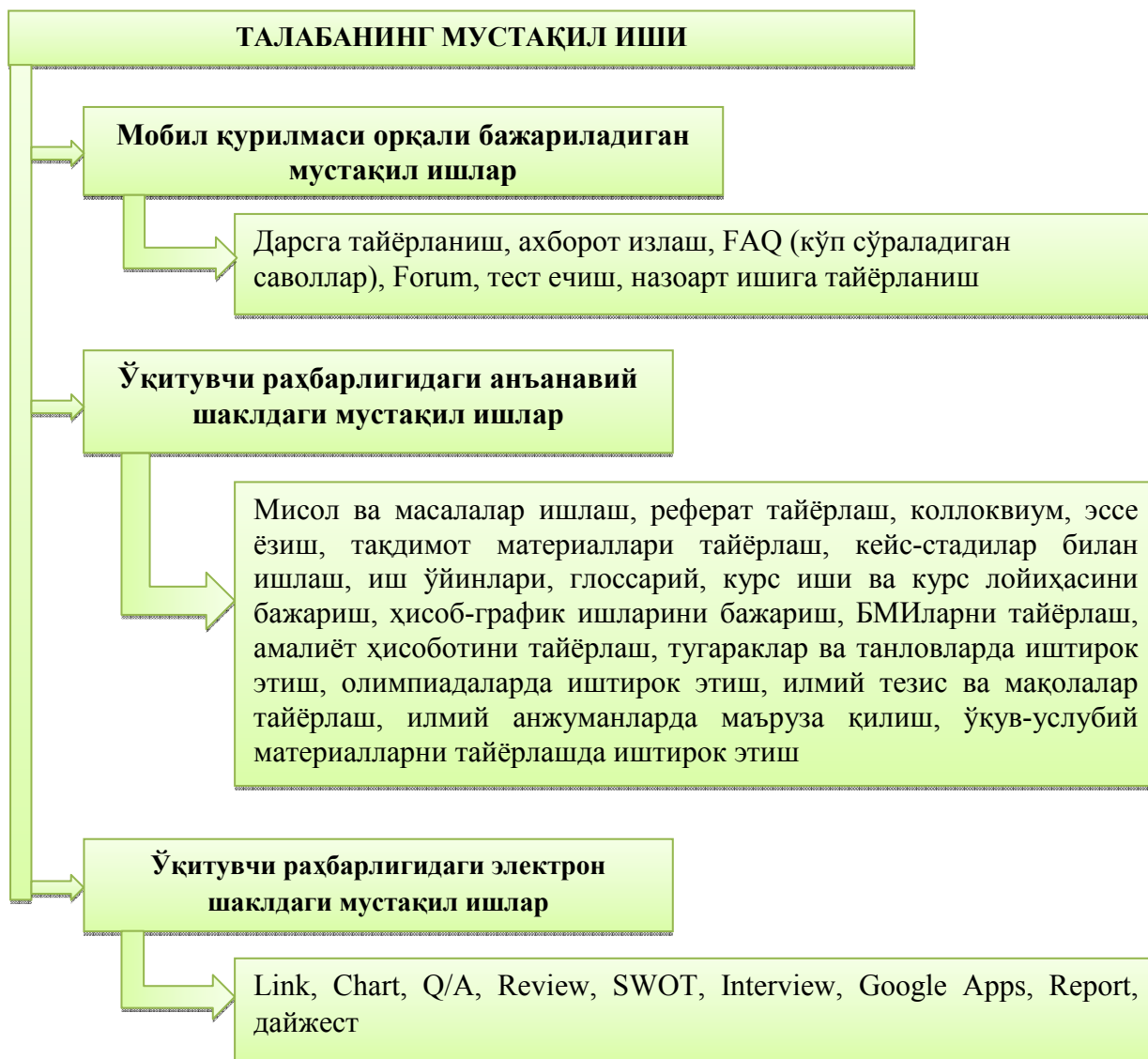
Талабанинг ўзи ўқиётган фанни яхши ўзлаштириши ва унинг мазмун-моҳиятини англаб етишида унинг томонидан бажариладиган мустақил ишларнинг аҳамияти бениҳоя катта.

Талабаларнинг мустақил иши (ТМИ) – бу талабанинг ўзига хос ўқув фаолияти бўлиб, у дидактик топшириқларни мустақил равишда бажаришга, ўқишга қизиқтиришга ва муайян фан соҳасида билимларни оширишга йўналтирилган. ТМИ мазмуни мантиқий фикрлашни, ижодий фаолликни, ўқув материални ўзлаштиришда тадқиқотчилик ёндашувини шакллантиришга имкон берувчи амалий топшириқларни бажариш билан боғлиқ бўлади².

¹В.Ўринов. Ўзбекистон Республикаси Олий таълим муассасаларида ECTS кредит-модуль тизими: асосий тушунчалар ва қоидалар. Кўлланма. Эл-юрт умиди жамғармаси ва Республика Олий Таълим Кенгаши билан ҳамкорликда. 2020 й. -64 б.

²Усмонов Б.Ш., Хабибуллаев Р.А. Олий ўқув юртларида ўқув жараёнини кредит-модул тизимида ташкил қилиш. Ўқув қўлланма. – Тошкент, ТКТИ, 2020. - 120 бет.

Талабалар томонидан бажариладиган мустақил ишларни бир қанча турларга ажратиш мумкин (1-расм).

1-расм. ТМИ турлари.

ECTS кредит-модуль тизимида фаолият юритадиган олий таълим муассалари амалиёти таҳлил қилинганда, уларнинг аксариятида аудитория машғулотларига умумий ўқув юкламасининг 40%и ва талабанинг мустақил ишларига 60% ажратилганлигини кузатиш мумкин. Бу нисбат бошқача қилиб айтганда 1:1.5 тўғри келади. Яъни, талаба муайян фан бўйича

белгиланган ҳар 1 соат дарс учун унга дарсдан ташқарида бир ярим соат мустақил ўқиши, тайёрланиши керак бўлади³.

ECTS кредит-модуль тизимида талабани онгидан “билим олиш вақти аудиториядаги дарс машғулотларидангина иборат” деган тушунчани чиқариб ташлашга эришишимиз керак. Унда янги билимнинг манбаи фақат ўқитувчи ёки аудитория машғулотлари эмас, балки улар унинг учун йўл кўрсатувчи, йўналтирувчи, дастлабки ва умумий маълумотларни берувчи сифатида қараш лозимлиги бўйича тушунчаларни шакллантиришимиз керак. Чунки талаба аудиторияда ўқитувчи томонидан берилган дастлабки маълумотлар ва тушунчаларни янада чуқурроқ ўрганиб мустаҳкамлаш, ўзида малака ва кўникмаларни ҳосил қилиши ўзининг бажарадиган мустақил ишларига, умуман олганда ўзининг ҳатти-ҳаркати ва интилишига боғлиқ эканлигини ҳис этиши лозим. Мисол орқали тушунтирадиган бўлсак, талаба фан бўйича 1 кредит тўплаши учун 12 соат аудитория машғулотлари (маъруза, амалий ва лаборатория машғулотлари, семинар дарслари)да қатнашиши ва 18 соат ҳажмдаги мустақил иш турларини бажарилиши керак бўлади.

ТМИнинг сифатли бажарилишини ва талаба фаолияти яхши самара бериши энг аввало фан ўқитувчисига боғлиқ, яъни ўқитувчининг талабани фанга қизиқтира олиши, мотивация бера олиши, креативлигига боғлиқ. Ўқитувчи талабаларга ўз вақтларидан самарали фойдаланишлари учун уларга дарсдан ташқарида ўқиш учун адабиётларни ва қизиқарли материалларни тақдим этиб бориши, турли топшириқлар ва муаммолар бериб бориши керак бўлади.

ТМИ мазмуни фаннинг хусусиятидан, олий ўқув юртининг техник имкониятларидан ва кутубхонанинг ўқув-услубий таъминланганлигидан

³В.Ўринов. Ўзбекистон Республикаси Олий таълим муассасаларида ECTS кредит-модуль тизими: асосий тушунчалар ва коидалар. Қўлланма. Эл-юрт умиди жамғармаси ва Республика Олий Таълим Кенгаши билан ҳамкорликда. 2020 й. -64 б.

келиб чиқиб аниқланади. ТМИ инновацион технологияларга асосланган бўлиши керак⁴.

ЎРТМИ якка тартибда ва гуруҳ тарзида, ҳамда маслаҳат ва интерфаол шаклларда амалга оширилиши мумкин. Гуруҳ тарзидаги ЎРТМИ ҳар бир фан бўйича бутун академик ўқиш даврида сана, вақти, аудиторияси ва тьюторларни кўрсатган ҳолда, тасдиқланган график-жадвал асосида амалга оширилиши мақсадга мувофиқ. Мустақил ишларни бажариш бўйича якка тартибда маслаҳат олган талаба ўқитувчиларнинг меҳнатини ҳисобга олиш бўйича юритиладиган махсус қайд журнаliga регистрациядан ўтади ва имзо қўяди.

ТМИнинг ҳажми, мазмуни ва ҳисобот турини, ишнинг ҳажмини (соатларда), кетма-кетлигини ва топшириш муддатларини кафедра белгилайди, шунингдек бажарилган ТМИ сифатини назорат қилиб, ТМИ натижалари бўйича талабалар ва ўқитувчиларнинг ҳисоботларини кўриб чиқади. Бунинг учун кафедра миқёсида ТМИ сифатини назорат қилиш бўйича махсус комиссия ҳам ташкил этилади. Ушбу комиссия фанлар кесимида ТМИларини ташкил қилиш ва режалаштириш, уларни тарқатиш, топшириш муддатларини ва сифатини назорат қилиш ва услубий таъминотини яхшилаш мақсадида ташкил қилинади.

Комиссия аъзоларининг вазифалари қуйидагилардан иборат:

- 1) ЎРТМИ жадвалларини тузиш ва назорат қилиш;
- 2) Факультет йўналишлари бўйича фанлари бўйича семестрда ЎРТМИларни ўтказиш жадвалларини мувофиқлаштириш;
- 3) Мустақил ишларнинг талабалар томонидан бажарилишини баҳолаш ва назорат қилиш усулларини ишлаб чиқиш;
- 4) Бутун семестр учун алоҳида фанларнинг иш сиғими бўйича ЎРТМИ жадвалларини таҳлил қилиш;

⁴Усмонов Б.Ш., Хабибуллаев Р.А. Олий ўқув юртларида ўқув жараёнини кредит-модул тизимида ташкил қилиш. Ўқув қўлланма. – Тошкент, ТКТИ, 2020. - 120 бет.

- 5) ЎРТМИларини топширишнинг ягона жадвалларини ишлаб чиқиш ва оптималлаштириш;
- 6) Алоҳида фанлар бўйича топшириқлар сифатини баҳолаш;
- 7) ТМИ шакллари танлашнинг тўғрилигига баҳо бериш;
- 8) Топшириқларни бажариш бўйича услубий кўрсатмалар мавжудлигини таҳлил қилиш ва уларни эксперт баҳолаш;
- 9) Ўзлаштириш таҳлили натижаларидан келиб чиқиб ТМИни такомиллаштириш бўйича тавсияларни ишлаб чиқиш;
- 10) ТМИни ташкил қилиш масалалари ва уларнинг услубий таъминоти бўйича профессор-ўқитувчилар жамоаси билан семинар ва маслаҳатларни ташкил қилишда иштирок этиш;
- 11) Турли кўринишдаги ТМИ бўйича ёндашувларни ва баҳолаш меъёрларини аниқлашда иштирок этиш⁵.

ТМИнинг сифатли бажарилишини таъминлашда “Ўқитувчи⇔талаба” механизмини шакллантириш ва унинг узлуксиз ҳаракатини таъминлаш лозим.

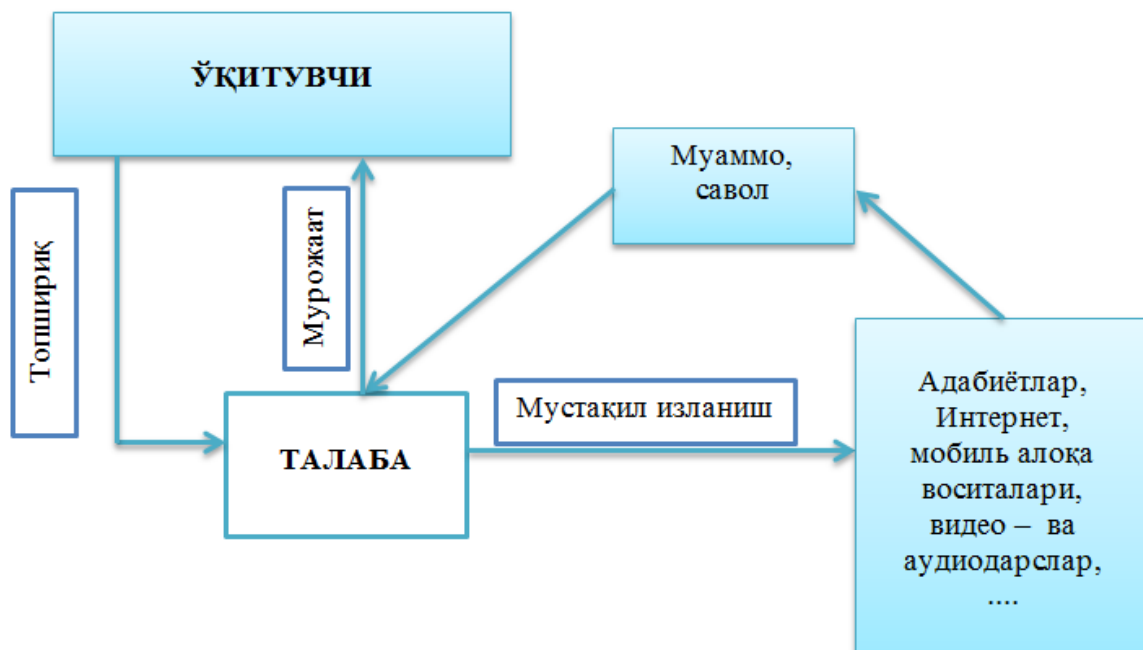
“Ўқитувчи⇔талаба” механизми – бу шундай механизмки, бунда ўқитувчи талабага топшириқлар ва уларни бажаришга мотивация бериш орқали унинг ҳаракатини таъминласа, талаба эса ўқиш, ўрганиш ва изланиш натижасида ўзи дуч келган муаммолар юзасидан мурожаати орқали ўқитувчининг ҳаракатини таъминлайди⁶.

Бу механизм ўзаро акс таъсир тамойилига асослангандир. Чунки талаба мустақил ишларни бажариши жараёнида қанчалик кўп муаммоларга, саволларга дуч келса, шунчалик даражада ўқитувчига яқинлашиб, мурожаат қила бошлайди (2-расм). Талабаларнинг саволларига етарли даражада жавоб бера олиши учун эса ўқитувчи ўз соҳасининг билимдони бўлиши талаб этилади. Акс ҳолда ўқитувчи ва у ўқитадиган

⁵Усмонов Б.Ш., Хабибуллаев Р.А. Олий ўқув юртларида ўқув жараёнини кредит-модул тизимида ташкил қилиш. Ўқув қўлланма. – Тошкент, ТКТИ, 2020. - 120 бет.

⁶Ушбу тушунча ва унга берилган таъриф муаллифи мақола автори ҳисобланади

фаннинг рейтинги тушиб кетади, агар у танлов фани бўлса, ўқув режасидан олиб ташланишигача борилиши мумкин.

2-расм. “Ўқитувчи ↔ талаба” механизмининг схемаси.

Олий таълим тизимида АКТ ва рақамли технологияларнинг тобора кенг қўлланилишини эътиборга олган ҳолда, ТМИни бажартиришда электрон шаклдаги ЎРТМИга ҳам алоҳида эътибор қаратиш лозим. Яъни ТМИнинг 30-35%ини ташкил этиши мақсадга мувофиқ бўлади. Бунда талаба куйидаги мустақил иш турларини бажариши мумкин бўлади:

- Chart – жадвал, диаграмма ва схемаларни чекланган ҳажмда таҳлил қилиш;
- Q/A – масофавий таълим платформасида ўқитувчи томонидан берилган саволларга белгиланган ҳажмда ёзма жавоб бериш;
- SWOT – фан бўйича бирор тушунчани чекланган ҳажмда SWOT-таҳлил қилади;
- Link – интернет ҳаволасини очиб унда келтирилган видео ёки матн шаклидаги материални белгиланган ҳажмда изоҳлаш;
- Report – лаборатория машғулотлари бўйича ҳисоботларни масофавий таълим платформасига киритиш;

- Interview – муаммони тадқиқ қилиш бўйича суҳбат уюштириш ва уни масофавий таълим платформасига юклаш;
- Google Apps – Google Classroom платформасида ҳамкорликда слайдлар, жадваллар, матнлар шаклидаги топшириқларни бажариш;
- Дайжест - берилган мавзу бўйича интернет-хаволалар тўпламини келтириш, картотека тузиш ва уларни қисқа изоҳлаш.

Бундан ташқари ўқитувчи фаннинг хусусиятидан келиб чиқиб, талабаларга турли компьютер ўқув-дастурлари (MatLab, CorelDRAW, AutoCad, Excel, ...) ёрдамида электрон тарзда бажариладиган мустақил иш топшириқларини ҳам бериши мумкин.

Талабаларнинг фан бўйича мустақил ишларни бажаришларини назорат қилиш ва уларнинг доимий ҳаракатини таъминлаш мақсадида талабанинг кўлида “йўл харитаси” бўлиши керак. “Йўл-харита” сифатида куйидаги график-жадвалдан фойдаланиш мумкин.

<i>ТМИ тури</i>					
<i>Анъанавий шаклдаги ЎРТМИ</i>			<i>Электрон шаклдаги ЎРТМИ</i>		
Топшириқ тури ва сони	Бажарилиш муддати	Бажарилганлиги ҳақида маълумот	Топшириқ тури ва сони	Бажарилиш муддати	Бажарилганлиги ҳақида маълумот
Реферат			Chart		
Тақдимот			Q/A		
Кейс-стади			SWOT		
Ҳисоб-чизма ишлари			Report		
Илмий мақола ёки тезис чоп этиш			Google Apps		
...			...		

Ушбу график-жадвалга киритиладиган ТМИ турларини фаннинг хусусияти ва мустақил ишларга ажратилган соатлар ҳажмидан келиб чиққан ҳолда фани ўқитувчиси белгилайди ва кафедрада йиғилишида кўриб чиқилади.

Умуман олганда кредит-модуль тизимида ТМИни ташкил этиш, самарадорлигини ва сифатли бажарилишини таъминлаш ҳозирги пайтдаги асосий долзарб масалалардан бири ҳисобланади.

Фойдалинган адабиётлар рўйхати

1. В.Ўринов. Ўзбекистон Республикаси Олий таълим муассасаларида ECTS кредит-модуль тизими: асосий тушунчалар ва қоидалар. Қўлланма. Эл-юрт умиди жамғармаси ва Республика Олий Таълим Кенгаши билан ҳамкорликда. 2020 й. -64 б.

2. Усмонов Б.Ш., Хабибуллаев Р.А. Олий ўқув юртларида ўқув жараёнини кредит-модуль тизимида ташкил қилиш. Ўқув қўлланма. – Тошкент, ТКТИ, 2020. - 120 бет.

3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 31 декабрдаги 824-сон қарорига асосан қабул қилинган “Олий таълим муассасаларида ўқув жараёнига кредит-модуль тизimini жорий этиш тартиби тўғрисида Низом”. Тошкент, 2020 йил.

4. Азизов У. Кредит-модуль тизими ва унинг ўзига хос хусусиятлари. - http://uzbekistonovozi.uz/uz/articles/index.php?ECTION_ID=161&ELEMENT (Манбага 24.09.2020 да мурожаат этилган).